

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Εννοιολόγηση της θεωρίας του Γκράμσι για την Ηγεμονία και το Κράτος
Γιώργος Σκουλάς

Εννοιολόγηση της θεωρίας του Γκράμσι για την Ηγεμονία και το Κράτος του Γιώργου Ε. Σκουλά

Ο βασικός σκοπός του άρθρου αυτού είναι να διερευνήσει τη θεωρία του Γκράμσι γύρω από το κράτος και την ηγεμονία, επιχειρώντας μια σύντομη εννοιολόγηση. Πρόκειται για μια προσέγγιση που επιχειρείται εδώ, ιχνηλατώντας το ογκώδες έργο του Αντόνιο Γκράμσι, ώστε να κατανοηθεί, όσον το δυνατό πληρέστερα, το μέγεθος της προσφοράς του σε τρεις κατευθύνσεις: Πρώτον, στην κατεύθυνση μιας αντίληψης για το κράτος που διαφοροποιείται ριζικά από εκείνη που επικρατούσε μέχρι τότε στη μαρξιστική σκέψη. Δεύτερον, στη σφαιρική κατανόηση των κοινωνικών τάξεων της αστικής κοινωνίας. Και τρίτον, σε μια νέα σύλληψη ιδεών για την οικοδόμηση της σοσιαλιστικής δημοκρατικής κοινωνίας.

Στην προσπάθεια που καταβάλλεται να εξεταστεί το περιεχόμενο των έργων του όπως τα Τετράδια της Φυλακής, 1 ένα συμπέρασμα εξάγεται ευθύς εξ αρχής. Η γκραμισιανή σκέψη είναι βαθιά ριζωμένη στο μαρξισμό με ένα εντελώς διαφορετικό τρόπο από εκείνον που είχε επικρατήσει μέχρι τότε, ενισχύοντας και διαποτίζοντας την ίδια τη μαρξιστική θεωρία. Φυσικά, αυτή η τοποθέτηση σημαίνει ότι το είδος της μαρξιστικής σκέψης που είχε αναπτυχθεί και υιοθετηθεί από τη Δεύτερη και Τρίτη Διεθνή ήταν άγονο και ανεπαρκές. Μ' άλλα λόγια, στη μετά τον Μάρξ εποχή η θεωρία του ίδιου του μαρξισμού είχε περιέλθει σε μαρασμό.

Στη σκέψη και στα κείμενα του Γκράμσι, διαφαίνεται η προσπάθει να αντιμετωπίσει τις κυρίαρχες θεωρητικές και πρακτικές τάσεις των Διεθνών, το μεταφυσικό βολονταρισμό και τον κοινωνικό ντετερμινισμό. Η πρώτη τάση θεωρούσε την ηγεσία πανίσχυρη, με τέτοια παντογνωσία ώστε να μπορεί να δίνει απαντήσεις σε όλα, και τη βάση, άβουλη και ανίσχυρη να δίνει λύσεις από μόνη της στα διάφορα προβλήματα έστω κι αν αυτά τα έθετε η ίδια. Όσο για τη δεύτερη κυρίαρχη τάση, αυτή αντιλαμβανόταν τον κοινωνικό μετασχηματισμό με τρόπο μηχανιστικό. Δηλαδή, εφόσον η εξέλιξη της οικονομίας στο ιμπεριαλιστικό κεφαλαιοκρατικό στάδιο με τις νέες διεθνείς ταξικές αντιθέσεις και την διακρινόμενη πρωτική τάση του μέσου ποσοστού κέρδους εμπερικλείει στοιχεία κρίσης, η κρίση αυτή θεώρησε και διαρκής. Αγνοήθηκε το δεδομένο ότι το κεφαλαιοκρατικό σύστημα μπορεί να απορροφήσει τις κρίσεις του και άρα η ανατροπή του δεν προδιαγράφεται μηχανιστικά. 2

Μ' άλλα λόγια, είχε γίνει κοινός τόπος πια ότι θα μετασχηματιζόταν η κοινωνία διαμέσου ενδογενών εργαλείων, κυρίως μέσω σχεταριστικών και συνδικαλιστικών μεθόδων. Πρόκειται για την οικονομιστική άποψη 3 ότι η οικονομική εξέλιξη από μόνη της είναι μια σταθερή τροχιά που οδηγεί το καπιταλιστικό σύστημα στην κατάρρευσή του, 4 και η σοσιαλδημοκρατική αντίληψη των συνδικάτων και των συνεταιρισμών που θα μετασχημάτιζαν την κοινωνία σε σοσιαλιστική. Η αντίληψη για παράδειγμα του Μπερνστάιν, ότι τα συνδικάτα θα μειώναν βαθμιαία το ποσοστό κέρδους της βιομηχανίας προς όφελος των εργαζομένων και οι συνεταιρισμοί θα είχαν ουσιαστικές επιπτώσεις στην οικονομία με την πρωτική τάση την οποία θα δημιουργούσαν στο ποσοστό του εμπορικού κέρδους, είχε αποδειχτεί ήδη από τη Ρόζα Λούξεμπουργκ, 5 ως μια πλάνη που άμβλυνε φαινομενικά μονάχα τις πληγές της ταξικής σύγκρουσης. Για τον Γκράμσι, η σοσιαλιστική θεωρία που αναπτύχθηκε στην μετά το θάνατο του Μάρξ εποχή, ήταν βαθιά διαχωρισμένη από τη σκέψη του επινοητή της.

Η επίπονη αναζήτηση νέων προσεγγίσεων, με θεωρητικά εργαλεία που θα ανταποκρίνονταν στις απαιτήσεις των καιρών, είναι η ουσιαστική προβληματική του. Μια προβληματική η οποία αναζητά νέες διαστάσεις της πολιτικής θεωρίας και του κράτους ως ιστορική προϋπόθεση της συνειδητής πολιτικής δραστηριότητας της εποχής του, στην Ιταλία μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ένας νέος τρόπος ανάλυσης της κοινωνίας των ιδιωτών ήταν επιτακτικά αναγκαίος, αναφορικά με τις κοινωνικές δομές, τις παραγωγικές σχέσεις, την κουλτούρα, την οικογένεια, όλα εκείνα που συνθέτουν αυτό που αποκαλείται στη μαρξιστική ορολογία βάση ή δομή. Επίσης, ήταν απαραίτητη μια νέα θεωρητική προσέγγιση σε αυτό που αποκαλείται υπερδομή, που δεν είναι άλλο από το κράτος ή την πολιτική κοινωνία.

Ο Γκράμσι παρεμβαίνει με έννοιες "45" κλειδιά, όπως αυτή της ηγεμονίας, για να υποδείξει τις νέες μεθόδους στην πολιτική και κοινωνική πρακτική των εργατικών τάξεων. 6 Η έννοια της ηγεμονίας βρίσκεται ήδη στα κείμενα του Μάρξ, ιδιαίτερα στα πρώιμα έργα του, στην Αγία Οικογένεια 7 και στους Ταξικούς Αγώνες στη

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Εννοιολόγηση της θεωρίας του Γκράμσι για την Ηγεμονία και το Κράτος
Γιώργος Σκουλάς

Γαλλία. 8 Ο Μάρξ μέσα από τα κείμενα αυτά άσκησε αυστηρή κριτική στο κίνημα των Ιακωβίνων κατά τη διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης και στον αρχηγό τους Ροβεσπιέρο, που ήταν η κεφαλή της επαναστατικής κυβέρνησης της Γαλλίας το 1793. Το προλεταριάτο, για τον Μάρξ, δεν θα ήταν σε θέση ποτέ να ανατρέψει το καπιταλιστικό σύστημα με την εσωστρεφή και συνωμοτική δραστηριότητα που χαρακτήρισε τη συνολική λειτουργία του ιακωβινικού κινήματος και τη στείρα αντιδιαλεκτική αντίληψη που είχε αυτό για τον κοινωνικό μετασχηματισμό. Η εργατική τάξη θα έπρεπε να απαλλαγεί από τέτοιου είδους αντιλήψεις και να υιοθετήσει μια πλατιά ανοικτή παιδαγωγική πρακτική, η οποία θα στόχευε στο να διαδίδει διαρκώς στις άλλες καταπιεζόμενες τάξεις τις επαναστατικές ιδέες. Η ηγεμονία δεν σημαίνει παρά την πολιτική και ιδεολογική έκφραση μιας πλατιάς συμμαχίας κοινωνικών τάξεων οι οποίες θα μπορούσαν να αντιταχθούν στην άρχουσα τάξη, έχοντας το προλεταριάτο ως ηγέτη με διορατικότητα και παιδαγωγικό χαρακτήρα. 9

2. Ηγεμονία και Αντι "45" ηγεμονία στη σκέψη του Γκράμσι

Ο Γκράμσι, ως συνειδητός μαρξιστής, παρεμβαίνει στο πολιτικό φάσμα της Ιταλίας στις αρχές της δεκαετίας του 1920, ξεκινώντας από τα κείμενά του στο Ordine Nuovo και καταλήγοντας στην ανάληψη της ηγεσίας του Ιταλικού Κ.Κ. Οι αναλύσεις του για το μετασχηματισμό της αστικής κοινωνίας από την ανταγωνιστική μορφή κεφαλαίου στην μονοπωλιακή, με όλες εκείνες τις συνέπειες που συνόδευαν αυτήν την αλλαγή στην Ιταλική κοινωνία, διακρίνονται αρκετά καθαρά στην κρίσιμη ιστορική περίοδο του 1920. Ο Γκράμσι προσπαθεί να αναλύσει την οργανική κρίση του κράτους και να υποδείξει που βρίσκεται το αδύνατο σημείο των κυρίαρχων τάξεων στο να οργανώνουν την ηγεμονία.

Οι διαφορές μεταξύ Βόρειου και Νότιου τμήματος, ή ανάμεσα στις βιομηχανικά προηγμένες και μη περιοχές της χώρας 10 εξηγούν τις μεγάλες δυσκολίες που οι αστοί είχαν να αντιμετωπίσουν, με σκοπό να ορμητρώσουν ιδεολογικά, σε εθνικό επίπεδο, τους διανοούμενους της Νότιας οπισθοδρομικής Ιταλίας για να ακολουθήσουν το πρότυπο ανάπτυξης των Βόρειων βιομηχανικών κέντρων. Αλλά, εφόσον αυτές οι ομάδες διανοουμένων, με την επικράτηση της καθολικής εκκλησίας ήταν ομάδες υποδεέστερες σε σύγκριση με εκείνες στον προηγμένο βιομηχανικά Βορρά, οι οποίες φέρουν τις κατ' εξοχήν νέες φιλελεύθερες ιδέες του διαφωτισμού, η οργανική κρίση του κράτους ήταν αναπόφευκτη. 11

Η Ιταλία βρισκόταν στο ιστορικό της μεταίχιμο: είτε οι εργατικές τάξεις θα κινούντο μπροστά για την κατάκτηση της κρατικής εξουσίας, είτε οι δυνάμεις της αντίδρασης θα κέρδιζαν με βίαιο τρόπο. Εάν οι προοδευτικές δυνάμεις μπορούσαν να ενωθούν και να παίξουν ηγεμονικό ρόλο, θα ήταν δυνατό να υπερισχύσουν των άλλων δυνάμεων και να συμβάλλουν αποφασιστικά στην ανατροπή του κεφαλαιοκρατικού συστήματος. Εάν προέκυπτε το αντίθετο, ο καπιταλισμός θα μπορούσε να υπερνικήσει την κρίση του, και σιγά "45" σιγά να αναδιοργανώσει την ηγεμονία του, η οποία κατά τη διάρκεια της κρίσης είχε χαθεί. Οι αστοί επομένως θα ήταν σε θέση να επαστατικοποιήσουν την κοινωνία (παθητική επανάσταση) αναδιοργανώνοντας τα στοιχεία εκείνα που ήταν απαραίτητα σύμφωνα με το δικό τους σχέδιο. 12

Από την άλλη πλευρά, η παρουσία των οργανώσεων των εργατικών τάξεων στους θεσμούς του κράτους δεν αποτελεί μια επαρκή πολιτική πράξη παρέμβασης για να αποτρέψει την αντίδραση από την κατάκτηση της εξουσίας. Θα μπορούσε να είναι επαρκής και αποτελεσματική η πολιτική παρέμβασή τους, μονάχα όταν το προλεταριάτο θα ήταν ικανό να ενώσει διαφορετικές κοινωνικές δυνάμεις και να προχωρήσει πάνω και πέρα από τα οικονομικά του συμφέροντα. Αυτός είναι ο μόνος τρόπος για τις δυνάμεις της προόδου να δημιουργήσουν ένα εναλλακτικό ιστορικό μπλόκ συμμαχίας με στρατηγικές για ένα άλλο κράτος που θα ήταν το κράτος των εργατών. 13 Για αυτούς τους λόγους ο Γκράμσι ανέπτυξε την έννοια της ηγεμονίας υποδεικνύοντας: α) με ποιον τρόπο οι αστοί απόκτησαν την ηγεμονία και έλεγξαν τις λειτουργίες του κράτους και β) κατά πόσο υπάρχει η δυνατότητα μιας τακτικής αντι "45" ηγεμονίας από τις εργατικές τάξεις.

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Εννοιολόγηση της θεωρίας του Γκράμσι για την Ηγεμονία και το Κράτος
Γιώργος Σκουλάς

Στις αναλύσεις του κυριαρχούν δύο ζητήματα. Πρώτον, πώς οι άρχουσες τάξεις ασκούν εξουσία και ηγούνται της κοινωνίας; Βίαια; μέσω εξαναγκασμού πάνω στους κυριαρχούμενους; Ή διαμέσου της συγκατάθεσης των τελευταίων; Δεύτερον, πώς μπορούν οι αρχόμενοι να υπερβούν την ήδη δοσμένη από τις άρχουσες τάξεις ιδεολογία, τοποθετούμενοι σε υψηλότερο επίπεδο κατανόησης των κοινωνικών φαινομένων; Με αυτόν τον τρόπο, οι εργαζόμενες τάξεις θα μπορούσαν με το όπλο που θα τους παρέχόταν από την ορθότερη και βαθύτερη κατανόηση της κοινωνικής πραγματικότητας, να ακολουθήσουν μια πορεία αντιπαράθεσης στην πολιτική, σε εθνικό επίπεδο. Στη συνέχεια, αυτή η δυνατότητα θα ενίσχυε τη δράση τους για την ανατροπή της υπάρχουσας κατάστασης.

Το κέντρο προσοχής του Γκράμσι, είναι η δύναμη των αρχουσών τάξεων να εξουσιάζουν, η οποία μπορεί να αποκτηθεί και να διατηρηθεί μέσω της δύναμης της συνείδησης και της ιδεολογίας. 14 Αυτό το είδος της κυριαρχίας είναι εκείνο που ο Γκράμσι αποκαλεί ηγεμονία. Η λέξη έχει σύνθετη σημασία. Από τη μια είναι ο ηγεμών που σημαίνει άρχων και από την άλλη το ρήμα άγω που σημαίνει οδηγώ ή κατευθύνω. Ο καλός αρχηγός είναι εκείνος που συνδυάζει τα παραπάνω χωρίς βίαια μέσα. Δηλαδή, εκείνος που μπορεί να καλλιεργήσει επαρκώς το έδαφος της κουλτούρας.

Η ερμηνεία που δίνεται από τον Γκράμσι, σ' αυτή την αποδοχή ή συναίνεση, βασίζεται στη δύναμη της συνείδησης και της ιδεολογίας. Υποστηρίζει λοιπόν ότι: «η πραγματική δύναμη του συστήματος δε βρίσκεται στη βία της άρχουσας τάξης ή στην κατασταλτική εξουσία των κρατικών του μηχανισμών, αλλά στην αποδοχή από τους αρχόμενους μιας «κοσμο "45" αντίληψης», η οποία ανήκει στους κυρίαρχους. Η φιλοσοφία της κυρίαρχης τάξης περνά διαμέσου ενός πλήρους ιστού σύνθετων εκλαϊκεύσεων που εμφανίζεται ως «κοινή λογική»: αυτό είναι η φιλοσοφία των μαζών, που αποδέχονται την ηθική, τα έθιμα, την θεσμοποιημένη συμπεριφορά της κοινωνίας μέσα στην οποία ζούν». 15 Το πρόβλημα για τον Γκράμσι, όπως υποστηρίζει ο Φιόρι, είναι ο τρόπος με τον οποίο η κυρίαρχη τάξη κατάφερε να κερδίσει τη συναίνεση των εξουσιαζόμενων κοινωνικών τάξεων, και μετά να διερευνήσει τον τρόπο με τον οποίο οι τελευταίες θα ανατρέψουν την παλιά τάξη πραγμάτων. 16

Στην προσπάθειά του αυτή ο Γκράμσι εξέτασε την ιστορία της Ιταλίας, εστιάζοντας την προσοχή του στην επανάσταση του 19ου αιώνα που ονομάστηκε «Risorgimento». Το «Ριζορτζιμέντο» έχει ερμηνευτεί ως ένας μετασχηματισμός, ο οποίος είχε επιτευχθεί κατά τη διάρκεια του δεύτερου μισού του περασμένου αιώνα, προς βιομηχανικά πρότυπα ανάπτυξης, ως μια «επανάσταση χωρίς επανάσταση». 17 Ο Γκράμσι αποκόμισε το συμπέρασμά του για την ουσία της ηγεμονίας από τις συγκρούσεις ανάμεσα στους μετριοπαθείς νεο "45" Γκουέλφι και τους ομοσπονδιακούς ουτοπιστές. 18 Εκείνες οι συγκρούσεις μπορούν να ερμηνευτούν ως ασυμφιλίωτες θέσεις αντιπαλότητας μεταξύ αστικού και φεουδαρχικού τρόπου παραγωγής, έχοντας την αντανάκλασή τους στο πολιτικό πεδίο στην προσπάθειά τους να κερδίσουν την πολιτική εξουσία. Υπογραμμίζει λοιπόν ότι: «η υπεροχή μιας κοινωνικής ομάδας εκδηλώνεται με δύο τρόπους, σαν «κυριαρχία» και σαν «πνευματική και ηθική ηγεσία». Μια κοινωνική ομάδα κυριαρχεί σε ανταγωνιστικές ομάδες τις οποίες τείνει να ρευστοποιήσει ή να καταστείλει ακόμη και με δυνάμεις στρατού, ηγείται δε συγγενών και συμμαχικών ομάδων. Μια κοινωνική ομάδα μπορεί και πρέπει να ασκεί «ηγεσία» πριν από την κατάκτηση της κυβερνητικής εξουσίας, κατόπιν γίνεται κυρίαρχη εφόσον ασκεί εξουσία, αλλά ακόμη και όταν την κατέχει σταθερά, πρέπει να εξακολουθεί να ηγείται». 19

Μ' άλλα λόγια, η κυριαρχία μιας κοινωνικής τάξης μπορεί να εκφραστεί με δυο τρόπους: διευθύνοντας ή οδηγώντας από τη μια, και κυριαρχώντας από την άλλη. Η σημαντική πτυχή που ο Γκράμσι αποκαλύπτει, είναι η δυνατότητα μιας τάξης να ηγηθεί της κοινωνίας πριν ακόμη η ίδια κατακτήσει την κυβερνητική εξουσία. Επομένως, οι «Μετριοπαθείς» ήταν η ομάδα, η οποία ηγείτο της Ιταλικής κοινωνίας από το δεύτερο μισό του περασμένου αιώνα, μέχρι τη δεκαετία του 1920, επειδή, όπως ο ίδιος υποστηρίζει, «ήταν ήδη διανοούμενοι φυσιολογικά συμπυκνωμένοι από την οργανική φύση των σχέσεών τους στις κοινωνικές ομάδες των οποίων αποτελούσαν την ουσιαστική έκφραση». 20

Η προσοχή του στρέφεται προς τους διανοούμενους και το ρόλο τους τόσο στην πολιτική όσο και στην αστική κοινωνία, ως οργανωτών της ηγεμονίας και της κοινής λογικής και γνώσης. Στον πολιτικό χώρο, ο Γκράμσι

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Εννοιολόγηση της θεωρίας του Γκράμσι για την Ηγεμονία και το Κράτος
Γιώργος Σκουλάς

αποκαλύπτει τη σημασία των διανοουμένων από την ανάμιξή τους ή την σύνδεσή τους με το κόμμα που ήδη ασκεί εξουσία, και τη σημασία των ρόλων τόσο των κατώτερων δημοσίων υπαλλήλων όσο και των ανώτατων αξιωματούχων του κράτους. 21 Εξετάζοντας την κοινωνία των ιδιωτών, όπως αποκαλεί την αστική κοινωνία, δανειζόμενος τον όρο από τον Χέγκελ, αναφέρεται στους δασκάλους, καθηγητές, δημοσιογράφους κ.ά., των οποίων ο ρόλος είναι να ασκούν μια οργανωτική λειτουργία σε πλατιά έκταση, είτε στον χώρο της παραγωγής είτε στον χώρο της κουλτούρας ή στην πολιτική διοίκηση. 22

Οι διανοούμενοι, στη γκραμισιανή ανάλυση, διαίρονται σε δυο βασικές κατηγορίες: τους οργανικούς και τους παραδοσιακούς. Οι πρώτοι, αποτελούν την ομάδα των ειδικών, εκπληρώνουν τεχνικές, κατευθυντήριες οργανωτικές ανάγκες, και έχουν συνδεθεί άμεσα με τον κυρίαρχο τρόπο παραγωγής. Η δεύτερη ομάδα διανοουμένων συνίσταται από ανθρώπους των γραμμάτων, καλλιτέχνες, φιλόσοφους, κ.λ.π. Ένας μεγάλος αριθμός τέτοιων παραδοσιακών διανοουμένων, σύμφωνα με τον Γκράμσι, είναι αγροτικής προέλευσης, κυρίως από τη Νότια Ιταλία. 23 Η πιο τυπική κατηγορία είναι των εκκλησιαστικών, η οποία διατήρησε υπεροχή στην εκπαίδευση, στη φιλοσοφία, στις επιστήμες, στην ηθική, στη δικαιοσύνη κ.λ.π. κατά τη διάρκεια της φεουδαρχίας, αλλά συνέχισε να διατηρεί την επιρροή της στις αγροτικές περιοχές της χώρας στη σύγχρονη εποχή. 24 Αυτό αποτέλεσε την κύρια αιτία όξυνσης της σύγκρουσης μεταξύ Βορρά και Νότου. Η κατηγορία των παραδοσιακών διανοουμένων έδειξε ανικανότητα να εναρμονιστεί με τα πρότυπα της σύγχρονης βιομηχανικής ανάπτυξης.

Ένας από τους βασικούς στόχους του Γκράμσι, είναι να αποκαλύψει και να δείξει πώς οι διάφορες ομάδες διανοουμένων αποκτούν ηγεμονία και τον τρόπο που προσαρμόζονται στις αλλαγές που επιφέρουν οι διαρκείς κοινωνικές εξελίξεις ώστε να μπορούν να δημιουργούν ειδικές τεχνικές σταθεροποίησης της ηγεσίας στην κοινωνία πριν και μετά την ανάκτηση της εξουσίας. Κατά συνέπεια, υποστηρίζει ότι: «κάθε κοινωνική ομάδα εμφανίζεται αρχικά στο χώρο μιας ουσιαστικής λειτουργίας στον κόσμο της οικονομικής παραγωγής, δημιουργεί μαζί με τον εαυτό της, οργανικά, ένα ή περισσότερα στρώματα διανοουμένων που της δίνουν ομοιογένεια και συνείδηση της δικής της λειτουργίας, όχι μόνο στο οικονομικό, αλλά και στο κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο. Ο κεφαλαιοκράτης επιχειρηματίας δημιουργεί δίπλα στον εαυτό του το βιομηχανικό τεχνικό, τον ειδικό στην πολιτική οικονομία, τους οργανωτές μιας νέας κουλτούρας, ενός νέου νομικού συστήματος, κ.λ.π.» 25

Το οργανικό στοιχείο του νέου τύπου διανοουμένων των αστών προέρχεται από τις τεχνικές πλευρές των βασικών λειτουργιών της παραγωγής. Άλλες λειτουργίες αυτού του νέου τύπου διανοουμένων είναι: α) η υποβοήθηση στην εκπόνηση προγραμμάτων και στην οικοδόμηση μιας συναίνεσης γύρω από ένα αστικό μοντέλο κοινωνίας, β) η οργάνωση των μαζών μέσω ενός οργανικού τρόπου. 26 Η γκραμισιανή ανάλυση για τους διανοούμενους, μας επιτρέπει να αντιμετωπίσουμε την αστική κοινωνία με αρκετά διαφορετικό τρόπο. Δηλαδή, μας παρέχει τη δυνατότητα να διερευνήσουμε με αποτελεσματικότητα τις παραγωγικές και πολιτικές σχέσεις στον ιστό της σύγχρονης κοινωνίας. 27

Το ερώτημα που εγείρεται εδώ είναι: τι σημασία έχει αυτή η ανάλυση του Γκράμσι για την οργανική φύση των διανοουμένων της εργατικής τάξης; Σημαίνει, ότι με αυτήν την ανάλυση η εργατική τάξη θα μπορούσε να βλέπει καθαρότερα και να δημιουργήσει τους δικούς της οργανωτές στην πολιτική σκηνή. Με αυτόν τον τρόπο, θα μπορούσε να αποτελέσει η ίδια μια «τάξη για τον εαυτόν της», 28 με γνήσια πολιτική έκφραση που θα στόχευε σε θεμελιώδεις αλλαγές της κοινωνίας. 29

3. Πολιτικό κόμμα και κοινή λογική

Οι διανοούμενοι αποτελούν ένα πολύ σημαντικό στοιχείο, για το σχηματισμό εργατικού κόμματος στην κατεύθυνση μιας νέας κοσμο "45" αντίληψης, που θα καθιστούσε ικανή τη λαϊκή μάζα να ηγηθεί πριν ακόμη

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Εννοιολόγηση της θεωρίας του Γκράμσι για την Ηγεμονία και το Κράτος
Γιώργος Σκουλάς

αποκτήσει κυβερνητική εξουσία. Όμως, αυτό που ο Γκράμσι εισηγείται για την εργατική τάξη ως βασική προτεραιότητα, είναι η ανάγκη ανάπτυξης μιας νέας πολιτιστικής πολιτικής και φιλοσοφικής αντίληψης, που θα διαμόρφωνε μια εναλλακτική ιδεολογία. Η νέα συνείδηση και κατανόηση του κόσμου θα πρέπει να επεκταθεί σ' όλο το εργαζόμενο έθνος για να αντικαταστήσει την υπάρχουσα «κοινή λογική» και «κοινή γνώση».

Γι αυτόν το λόγο, ο Γκράμσι καταστρώνει ένα θεωρητικό σχέδιο. Πρώτον, εκφράζει την αντίθεσή του ιστορικά και διαλεκτικά προς το χεγκελιανό ιδεαλισμό των Κρότσε και Τζεντίλε και στην εργαλειακή φιλοσοφία του Καντ, κυρίως γιατί η επιρροή τους πάνω στο λαό απέκρυψε την πραγματικότητα. 30 Δεύτερον, αναπτύσσει μια θεώρηση της βάσης και του εποικοδομήματος με τρόπο διαφορετικό από εκείνον του Μάρξ, λόγω των σύγχρονων αλλαγών του μονοπωλιακού καπιταλισμού. Τρίτον, διαμορφώνει μια συνεπή μορφή οργάνωσης του εργατικού κόμματος και μια εικόνα της μελλοντικής κοινωνίας. 31

Η έκφραση της κοινής λογικής και γνώσης έχει φιλοσοφική προέλευση και εισάγεται από τον Γκράμσι στην πολιτική επιστήμη ως ερμηνεία της κοινωνικής πραγματικότητας. Παρατηρώντας ότι φιλόσοφοι όπως ο Μπενεντέτο Κρότσε και ο Ιμμάνουελ Καντ, είχαν προσπαθήσει να στηρίξουν τη φιλοσοφία τους στην πλήρη συμφωνία με την κοινή λογική του λαού, 32 η πρώτη του κίνηση ήταν να αποφυσικοποιήσει αυτήν την έννοια. Ο Κρότσε έκανε τον άνθρωπο στο φιλοσοφικό του σύστημα να είναι ένα ουσιαστικά ανιστορικό όν. Ο Φιόρι υποστηρίζει, ότι ο άνθρωπος του Κρότσε είναι μια μεταφυσική οντότητα μάλλον παρά ένα κοινωνικό πλάσμα του οποίου η προσωπικότητα και ο τρόπος σκέψης προσδιορίζονται από τη σχέση του με τον εαυτό του, με τους άλλους ανθρώπους και με τη φύση. 33 Ο Γκράμσι αποκρίνεται στη φιλοσοφία του Κρότσε με ένα διαφορετικό τρόπο. Αφού παίρνει από τον Κρότσε την ιδέα ότι ο άνθρωπος είναι φορέας νέων ιδεών στην ιστορία, τοποθετεί τον άνθρωπο σε ένα ιστορικό πλαίσιο διαλεκτικά και υποδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο βρίσκουν οι άνθρωποι τον εαυτό τους σε μια ιστορική στιγμή. 34

Η δεύτερή του κίνηση ήταν να δείξει, μέσω ποικίλων παραδειγμάτων, ότι υπάρχουν πολλές κοινές λογικές και όχι μονάχα μία. Κάθε κοινωνικό στρώμα έχει και μια κοινή λογική και γνώση για τη ζωή και τον άνθρωπο. Η μεταβαλλόμενη σκέψη που επιβάλλεται ως κοινή λογική, εμπλουτίζεται αδιάκοπα από επιστημονικές έννοιες και φιλοσοφικές ιδέες που περνούν σε κοινή χρήση. «Η κοινή λογική δεν είναι μία και μοναδική αντίληψη, ίδια στο χρόνο και στο χώρο. Είναι η «λαογραφία» της φιλοσοφίας, και σαν λαογραφία παίρνει αναρίθμητες διαφορετικές μορφές». 35

Στην τρίτη κίνηση, ο Γκράμσι ξεκινά από μια παρατήρηση του Μάρξ στο Κεφάλαιο, σύμφωνα με την οποία μια συγκεκριμένη επιστημονική πρόοδος είναι ιστορικά δυνατή όταν η έννοια της ανθρώπινης ισότητας διαθέτει ήδη τη συμπαγή στερεότητα μιας λαϊκής προκατάληψης. 36 Αυτή η οπτική γενικεύεται από τον Γκράμσι, ο οποίος την επεκτείνει στη σφαίρα της πολιτικής πράξης. Μια καινούργια αντίληψη θα μπορούσε να έχει μεγάλη επιρροή εάν κατόρθωνε να είναι αποτελεσματική στο πεδίο της κοινής λογικής. Δηλαδή, να τροποποιούσε επιτυχώς τη μέση άποψη μιας κοινωνίας και να παράγει ένα νέο κοινό τόπο. Μία μέθοδο σκέψης που είχε στο νου του για να υπηρετήσει έναν τέτοιο σκοπό ήταν να δείξει ότι ο κάθε άνθρωπος είναι φιλόσοφος. Αυτήν τη μέθοδο σκέψης την ονόμασε ο Γκράμσι «φιλοσοφία της πράξης». 37 Αλλά, φιλοσοφία της πράξης στην ορολογία του είναι ο μαρξισμός, ο οποίος διαφοροποιείται από εκείνον του Λαμπριόλα, του Σορέλ και του Κρότσε. Όπως ο ίδιος σημειώνει, «μια φιλοσοφία της πράξης δεν μπορεί παρά να είναι παρούσα στην αρχή ενός πολεμικού και κρίσιμου φάσματος, εξίσου στην υπέρβαση και αντικατάσταση του υπάρχοντος τρόπου σκέψης και της υπάρχουσας συγκεκριμένης αντίληψης (του υπάρχοντος πολιτιστικού κόσμου). Πρώτον, θα πρέπει να είναι μια κριτική της «κοινής λογικής» η οποία, ωστόσο, θα βασίζεται αρχικά στην κοινή λογική με σκοπό να αποδείξει ότι «ο καθένας» είναι φιλόσοφος και ότι δεν τίθεται ζήτημα εισαγωγής μιας επιστημονικής μορφής σκέψης από το μηδέν μέσα στην ατομική ζωή του καθενός, αλλά ζήτημα ανακαίνισης και κριτικής της ήδη υπάρχουσας δραστηριότητας». 38

Για να γίνει μια τέτοια παρέμβαση σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής και πολιτικής ζωής, δίνεται μεγάλη σπουδαιότητα στους διανοούμενους της εργατικής τάξης. Εφόσον αυτοί οι διανοούμενοι μπορέσουν να δημιουργήσουν μια νέα αντίληψη για τον άνθρωπο και τη ζωή, θα είναι σε θέση να αναπτύξουν μια ιδεολογία

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Εννοιολόγηση της θεωρίας του Γκράμσι για την Ηγεμονία και το Κράτος
Γιώργος Σκουλάς

της τάξης αυτής που θα καθίσταται κοινή λογική. Η προσοχή του Γκράμσι εστιάζεται στην ανάπτυξη μιας θεωρίας πολιτικού κόμματος, η οποία θα μπορούσε να είναι ακριβής και πραγματική έκφραση της εργατικής τάξης. Για να αναπτύξει τη θεωρία του νέου τύπου πολιτικού κόμματος, ο Γκράμσι διεισδύει στην ιστορία διερευνώντας τα κείμενα του Μακιαβέλλι και αντλεί διδάγματα από τον θεωρητικό της πολιτικής τέχνης. Εξετάζει τις θεωρίες της πολιτικής στον Ηγεμόνα, για μια νέα μορφή κράτους η οποία θα ανταποκρίνεται στα μεγάλα αιτήματα των καιρών.

Ο Ηγεμόνας του Μακιαβέλλι γίνεται για τον Γκράμσι ο Νεώτερος Ηγεμόνας, ο οποίος δεν μπορεί στην εποχή μας να είναι ένα φυσικό πρόσωπο αλλά ένα πολιτικό κόμμα.

Ο Γκράμσι υπογραμμίζει, ότι η μέθοδος της πολιτικής που διδάσκει ο Μακιαβέλλι ξεκινά από την ιδέα ότι η πολιτική έχει τη δική της αυτονομία. Υπακούει στους δικούς της νόμους οι οποίοι δεν μπορούν να προέλθουν από την παραδοσιακή ηθική: η πολιτική τοποθετεί τα θεμέλια μιας νέας ηθικής, της οποίας ο στόχος είναι η διάσωση της κοινότητας του κράτους. 39 Ο Νεώτερος Ηγεμόνας στην ιστορική ανάλυση του Γκράμσι, είναι ένας μεγάλος διανοούμενος και ηθικός μεταρρυθμιστής. 40 Στους μοντέρνους καιρούς, αυτός ο εξαιρετικός διανοούμενος και ηθικός μεταρρυθμιστής είναι το κόμμα, που αποτελεί έκφραση μιας συλλογικής διαδικασίας, η οποία τείνει προς έναν προσδιορισμένο πολιτικό στόχο. Για τον Γκράμσι, το κόμμα είναι το κύτταρο μιας συλλογικής θέλησης και τείνει να γίνει καθολική και πλήρης. 41

Το κόμμα των εργατών περιγράφει τη μελλοντική κοινωνία. Εάν η αντίληψη του κόμματος για τη μελλοντική σοσιαλιστική κοινωνία είναι μια πλήρης ενωτική σύνθεση της κοινωνίας χωρίς τάξεις, αυτή η κατάσταση ενότητας χωρίς διαχωριστικές γραμμές θα έπρεπε να υλοποιηθεί στο ίδιο το κόμμα. Αλλά, το πρόβλημα που τίθεται εδώ, είναι η σχέση ανάμεσα στη συνολική συνείδηση και στη συνολική πραγματικότητα, επειδή μέσα στο κόμμα υπάρχει μια σχέση μεταξύ ηγετικών στελεχών και απλών μελών ή οπαδών ανάλογη με εκείνη που υπάρχει στην κοινωνία. 42

Το κόμμα θα πρέπει αντίθετα να τείνει προς μια ενοποιημένη κοινωνία χωρίς ανταγωνισμούς, η οποία θα μπορούσε να θεμελιωθεί ουσιαστικά πάνω στο σχήμα της αυτο "45" κυβέρνησης. 43 Για να γίνει εφικτή όμως αυτή η ενότητα, θα πρέπει να υπάρξει ανύψωση όλων των μελών στο επίπεδο της ίδιας πνευματικής ικανότητας ώστε να γίνουν όλοι διανοούμενοι, φιλόσοφοι, «ηγέτες».

Ο Γκράμσι αναφέρει τρία στοιχεία, τα οποία συνιστούν ένα κόμμα. Πρώτον, η μερίδα που προσεγγίζει την οργάνωση από πίστη και ενθουσιασμό, χωρίς κριτική σκέψη, και οργανωτική ικανότητα. Δεύτερον, η μερίδα η οποία αποτελεί το κύριο συνεκτικό στοιχείο, οργανώνοντας το κόμμα σε εθνικά πλαίσια και δίνοντας το στίγμα του διεθνώς. 44 Τρίτον, το οργανικό τμήμα που διατηρεί την επαφή των δύο και εκπαιδεύει το πρώτο. 45 Η λειτουργία της τελευταίας μερίδας είναι οργανική, συνδέει την ηγεσία και τη βάση πνευματικά και ηθικά, παίζοντας το ρόλο του μεσολαβητή. 46 Πρόκειται για την ομάδα των οργανικών διανοουμένων, η οποία θα διαπαιδαγωγήσει τη μάζα των μελών της βάσης, για να φτάσει σε παρόμοια πνευματικά επίπεδα με εκείνα των ηγετών του κόμματος.

Για να επιτευχθεί αυτή η ενότητα στο κόμμα θα πρέπει να αποφευχθεί η γραφειοκρατική δυσλειτουργικότητα, ώστε να επιτραπεί η ουσιαστική συμμετοχή όλων των μελών στο κέντρο λήψης των αποφάσεων. Ο Γκράμσι εισηγείται μια πλήρη, άμεσης μορφής δημοκρατία στη λειτουργία του κόμματος. Μ' αυτόν το δημοκρατικό τρόπο λειτουργίας, το κόμμα θα είναι σε θέση να εξαλείψει τις εσωτερικές του διαφορές κι έτσι να κινηθεί στην κατεύθυνση επίτευξης του συνειδητού του στόχου.

Ωστόσο, αφού η κοινωνική παρούσα κατάσταση είναι διαφορετική και ο στόχος της αταξικής κοινωνίας δεν έχει επιτευχθεί, ο Γκράμσι υποδεικνύει διάφορες τακτικές και στρατηγικές που πρέπει να ακολουθηθούν για να πάψει η εργατική τάξη να είναι υποτελής. Οι βασικές τακτικές ήταν δύο: ο πόλεμος ελιγμών ή μετωπική επίθεση, και ο πόλεμος θέσεων. 47 Σε ιστορικά πλαίσια, η πρώτη τακτική αναφέρεται στη νικηφόρα μετωπική επίθεση των επαναστατικών χρόνων 1917 "45" 1921 στην «Ανατολή», που σταματά με την νίκη του φασισμού και την

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Εννοιολόγηση της θεωρίας του Γκράμσι για την Ηγεμονία και το Κράτος
Γιώργος Σκουλάς

αποτυχία της προλεταριακής επανάστασης στη Δύση, για να ακολουθηθεί η δεύτερη στρατηγική του πολέμου των θέσεων με αντι "45" ηγεμονική στόχευση. 48

Ο ρόλος του επαναστατικού υποκειμένου, με την πολιτική του αντιπροσώπευση θα είναι να ενδυναμώνει τον εαυτό του στο εθνικό πολιτικό πεδίο, κάνοντας τις γενικές ιδέες του γνωστές και να αποδυναμώνει τους εχθρούς του. Το μήνυμα που μεταφέρεται εδώ για το κόμμα της εργατικής τάξης, είναι να λέει πάντα την αλήθεια για να είναι επαναστατικό και με συγκεκριμένες κριτικές να εγκυβιάζει εκείνους που κατέχουν ήδη εξουσία για τις εσφαλμένες τους πολιτικές επιλογές. Το επαναστατικό κόμμα εκλαμβάνεται από τον Γκράμσι ως θεσμικός φορέας μιας στρατηγικής αντι "45" ηγεμονίας, που λειτουργεί τόσο ως πολιτικός εκπαιδευτής, όσο και ως οργανωτική μονάδα που θα συντόνιζε ένα εθνικό κίνημα. 49

Τονίζεται έτσι η αναγκαιότητα να αναπτυχθεί μια ανοικτή συμμαχία του κόμματος της εργατικής τάξης με άλλες καταπιεζόμενες τάξεις και κοινωνικές δυνάμεις, ώστε να καταστεί το ίδιο ικανό να τις καθοδηγήσει, εμβολιάζοντάς τις με επαναστατικές ιδέες. Οι διανοούμενοι, ως ελίτ και ηγέτες της εργατικής τάξης, έπρεπε να καλλιεργήσουν την κριτική σκέψη, πέρα από τις απόψεις και αναλύσεις που τους είχαν δοθεί από τη Διεθνή.

4. Μαρξισμός και κράτος

Οι αντιλήψεις που επικράτησαν στις δύο Διεθνείς, ως επίσημη θεωρία του μαρξισμού μετά τον Μάρξ, ήταν αφαιρετικές. 50 Οι ιδέες αυτές ήταν, όπως προαναφέραμε, το αποτέλεσμα του μεταφυσικού βολονταρισμού και του κοινωνικού ντετερμινισμού, οι οποίες είχαν αποδειχθεί καταστροφικές για το παγκόσμιο εργατικό κίνημα, αποτελώντας έτσι τον περίφημο αντιδιαλεκτικό οικονομισμό.

Ο Γκράμσι εξετάζει, κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, την κατάσταση σύγκρουσης μεταξύ κράτους και κοινωνίας των ιδιωτών ή αστικής κοινωνίας. Σε αντίθεση με τις θεωρητικές διατυπώσεις της Διεθνούς, ο Γκράμσι βλέπει ότι αυτή η διαμάχη εξελίχθηκε εξαιτίας των θεμελιωδών αλλαγών στην οικονομία, οι οποίες είχαν έντονη αντανάκλαση στο πολιτικό πεδίο, οδηγώντας σε μια κρίση εξουσίας, ή, σύμφωνα με τη δική του ορολογία, προς μια κρίση ηγεμονίας. 51 Οι αλλαγές στην οικονομία ήταν αποτέλεσμα της μετάβασης από την ιδιοκτησία των ατομικών και διαχωρισμένων κεφαλαίων στην συγχώνευσή τους στο χρηματιστικό κεφάλαιο που χαρακτηρίζει τη μονοπωλιακή φάση. Για τον Γκράμσι, τέτοιου είδους αλλαγές που σημειώνονται σε κρίσιμη περίοδο, δεν μπορούν να ερμηνευτούν ως γενικές κρίσεις οι οποίες οδηγούν το σύστημα στην τελική του κατάρρευση. «Η κρίση δημιουργεί καταστάσεις οι οποίες είναι επικίνδυνες βραχυπρόθεσμα, εφόσον τα διάφορα λαϊκά στρώματα δεν είναι όλα ικανά να προσανατολίζουν τον εαυτό τους το ίδιο γρήγορα ή να αναδιοργανώνονται με παρόμοιο ρυθμό. Η παραδοσιακή άρχουσα τάξη, η οποία έχει αναρίθμητα εκπαιδευμένα στελέχη, αλλάζει άτομα και προγράμματα και, με μεγαλύτερη ταχύτητα από ότι οι λαϊκές τάξεις, επανακτά τον έλεγχο που είχε ξεφύγει από τα χέρια της στο διάστημα της κρίσης. Ίσως να μπορούσε να κάνει θυσίες και να εκθέσει τον εαυτό της σε ένα αβέβαιο μέλλον, γεμάτη από δημιουργικές υποσχέσεις, αλλά διατηρεί δύναμη ενισχύοντας αυτήν τη δύναμη στο παρόν, και χρησιμοποιώντας την για να τσακίσει τον αντίπαλο και να διασκορπίσει τα ηγετικά του στελέχη τα οποία δεν είναι πολλά ούτε αρκετά εκπαιδευμένα». 52

Ο λόγος που κάνει τη δραστήρια κομματική πολιτική αναγκαία είναι ότι, τα «κόμματα εμφανίζονται και συγκροτούν τον εαυτό τους ως οργανώσεις με σκοπό να επηρεάσουν την κατάσταση σε στιγμές οι οποίες είναι ιστορικά ζωτικές για την τάξη τους, αλλά δεν είναι πάντα ικανά να προσαρμόζονται σε νέα καθήκοντα και σε νέες εποχές». 53

Εάν υιοθετείται και εφαρμόζεται η γραφειοκρατία η οποία από τη φύση της είναι δυσλειτουργική, ως το αντίθετο της δημοκρατίας, και όχι η εσωκομματική δημοκρατία, σαν μορφή λειτουργίας αυτών των κομμάτων, τότε αυτά

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Εννοιολόγηση της θεωρίας του Γκράμισι για την Ηγεμονία και το Κράτος
Γιώργος Σκουλάς

θα τείνουν να γίνουν αναχρονιστικά και σε περιόδους οξυτάτης κρίσης μπορεί να απωλέσουν το κοινωνικό τους περιεχόμενο. Η πολιτική των μαζών δεν είναι για τον Γκράμισι μια περιπέτεια ορισμένων ομάδων που αξιώνουν να αντιπροσωπεύουν τις μάζες. Κατά τη διάρκεια της κρίσης ηγεμονίας του ιταλικού κράτους, διαπιστώθηκε ένα χάσμα ανάμεσα στην κοσμο "45" αντίληψη των αστικών κομμάτων και στη δράση τους, με αποτέλεσμα η κοινωνική τους πράξη να μην μπορεί να είναι συνεπής. 54

Η γκραμισιανή ανάλυση αποκαλύπτει ότι ο χαρακτήρας του κράτους συνδέεται με την τάξική πάλη, με τη δυνατότητα μιας τάξης να αντιπροσωπεύει γενικά συμφέροντα, και την ικανότητά της να οργανώνει συμμαχίες που ενισχύουν την ηγεμονία της. «Είναι αλήθεια πως το κράτος έχει ειπωθεί σαν το όργανο μιας συγκεκριμένης ομάδας, προοριζόμενο να δημιουργεί ευνοϊκές συνθήκες για την επέκταση αυτής της ομάδας στο μάξιμουμ. Όμως, αυτή η ανάπτυξη και επέκταση της συγκεκριμένης ομάδας εκλαμβάνεται και παρουσιάζεται σαν να είναι η κινητήρια δύναμη μιας καθολικής επέκτασης, μιας ανάπτυξης όλων των εθνικών δραστηριοτήτων. Η κυρίαρχη ομάδα συντονίζεται συγκεκριμένα με τα γενικά συμφέροντα των υφιστάμενων ομάδων και η ζωή του κράτους νοείται ως μια συνεχής διαδικασία διαμόρφωσης και αδιάκοπης υπέρβασης ασταθών ισορροπιών (μέσα στα πλαίσια του νόμου) ανάμεσα στα συμφέροντα της κυρίαρχης ομάδας και τα συμφέροντα των υποτελών ομάδων, "208" ισορροπιών όπου τα συμφέροντα της κυρίαρχης ομάδας υπερισχύουν, αλλά μόνο σε ένα ορισμένο σημείο, όχι για παράδειγμα μέχρι το ευτελές οικονομικό συνεταιρικό συμφέρον». 55

Η ανάγκη, για τον Γκράμισι, να προβάλλει μια πολιτική μέθοδο διαφορετική από εκείνη της Διεθνούς, είναι έκδηλη. Με την ενότητα του κόμματος, η οποία προάγει τη δυνατότητα όλων των μελών να γίνουν ηγετικά στελέχη και διανοούμενοι, παρέχεται το έναυσμα στο προλεταριάτο να οικοδομήσει το δικό του ιστορικό μπλοκ.

Η δημιουργία των εργατικών επιτροπών, στο προηγμένο βιομηχανικά Τορίνο, αποτελεί για τον Γκράμισι παράδειγμα πολιτικής οργάνωσης, που λειτουργεί ως σχολείο, εκπαιδεύοντας τους εργάτες. 56 «Το εργοστάσιο, με τις εσωτερικές του επιτροπές, οι σοσιαλιστικοί κύκλοι και οι αγροτικές κοινότητες, αποτελούν τα κέντρα της προλεταριακής ζωής. Οι επιτροπές αυτές είναι όργανα εργατικής δημοκρατίας» 57, που εμπλουτίζονται διαρκώς για τη μελλοντική μορφή της εξουσίας τους. 58 «Η συνοικιακή επιτροπή θα πρέπει να αποτελεί την έκφραση ολόκληρης της εργατικής τάξης που ζει στη συνοικία, έκφραση νόμιμη και έγκυρη, ικανή να εμπνεύσει πειθαρχία και να διατάξει τη διακοπή οποιασδήποτε δουλειάς σε ολόκληρη τη συνοικία, αφού έχει αναδειχτεί στην εξουσία με αυθόρμητη εκλογή». 59 Αυτή η μορφή εργατικής δημοκρατίας, με τις αντίστοιχες αγροτικές οργανώσεις, μπορεί να διαπαιδαγωγεί τις μάζες. «Να αποτελέσει ένα θαυμαστό σχολείο πολιτικής και διοικητικής εμπειρίας, πλαισιώνοντας τις μάζες μέχρι και τον τελευταίο άνθρωπο, συνηθίζοντάς τες στην επιμονή και στην σταθερότητα για την επίτευξη των σκοπών τους». 60

Η γκραμισιανή θεωρία συγκλίνει με τις θεωρητικές απόψεις του Λένιν σε ορισμένα σημεία, ιδιαίτερα στο Κράτος και Επανάσταση και στο Τι να Κάνουμε, όπου ο τελευταίος εξετάζει το βασικό πρόβλημα της επανάστασης ως πρόβλημα κρατικής εξουσίας. 61 Η εμπειριστατωμένη ανάλυση του Λένιν αναφερόταν σε μια κρίση του ιμπεριαλισμού που έθετε επί τάπητος το ζήτημα της εναλλακτικής οργάνωσης του κράτους, ως προϋπόθεσης για την εργατική εξουσία. Ο κρατικός μηχανισμός αναλύθηκε έτσι από τον Λένιν ως ο χώρος οργάνωσης ενός συνασπισμού εξουσίας. Επιπλέον, η προλεταριακή επανάσταση και η συνολική επαναστατική δράση για την ολοκλήρωσή της, εκλαμβάνεται ως πραγματική αυτο "45" κυβέρνηση των μαζών, την οποία εισήγαγε ο Λένιν ως μια νέου είδους (άμεση) δημοκρατία. Μια άλλη άποψη του Λένιν, ήταν ότι το κόμμα πρέπει να καθοδηγηθεί από την πιο προηγμένη θεωρητικά μερίδα του και να αναλάβει ενεργητικά την πολιτική εκπαίδευση της εργατικής τάξης σε όλους τους τομείς και επίπεδα της κοινωνικής ζωής. Τέτοια εκπαίδευση, προϋποθέτει την αποκάλυψη των κοινωνικών αδικιών και της καταπίεσης γενικότερα όπως αυτή έχει εκδηλωθεί στην καπιταλιστική κοινωνία, στην οικογένεια, στον χώρο εργασίας, στις θρησκευτικές, πολιτικές, και επιστημονικές σφαίρες της κοινωνικής ύπαρξης. 62

Σύμφωνα με την άποψη μελετητών, όπως ο Λ. Γκρούππι, η Κριστίν Μπύσι "45" Γκλυκομάν και η Σ. Σασσούν, η λενινιστική έννοια της ηγεμονίας δε στερείται της πολιτιστικής έμφασης ή της πνευματικής και ηθικής διεύθυνσης του κόμματος όπως έχουν πολλοί υποστηρίξει. Όμως, εκείνο που πραγματικά η ηγεμονία του Λένιν

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Εννοιολόγηση της θεωρίας του Γκράμσι για την Ηγεμονία και το Κράτος
Γιώργος Σκουλάς

στερείται, είναι η έννοια "45" κλειδί που επεξεργάστηκε ο Γκράμσι. Δεν εισηγήθηκε μόνο την εσωκομματική δημοκρατία ως λειτουργία, η οποία οδηγεί ένα κόμμα στη πρόοδο και στη συνέχεια, αλλά επίσης τη σύνθεση ανάμεσα στους θεωρητικούς και την μάζα που ακολουθεί. Με άλλα λόγια, η ενοποίηση της ηγεσίας και της βάσης του κόμματος από τους οργανικούς διανοούμενους απουσιάζει από τη θεωρία του Λένιν.

Εφόσον παραλείπεται αυτό, όχι μόνο δεν επιτυγχάνεται η ηγεμονία με την πλήρη έννοιά της, αλλά μένουν επίσης ανοιχτές οι θύρες για οποιονδήποτε αρχηγό (τύπου Στάλιν) να χρησιμοποιήσει όποια μέσα αυτός επιθυμεί, είτε αυταρχικά είτε δημοκρατικά. Επιπλέον, διατηρεί τους προηγμένους θεωρητικούς, την πρωτοπορία του κόμματος, ως μια ομάδα, η οποία παραμένει διαχωρισμένη από τα μέλη που αποτελούν τη βάση. Η μάζα περιορίζεται στην εκτέλεση των αποφάσεων. Χωρίς αποτελεσματική ενσωμάτωση στο κόμμα ή στη μετασχηματισμένη κοινωνία, είναι όμως αδύνατη να επιτευχθεί η ενοποίηση των ανθρώπων, ως μελών μιας τέτοιας κοινωνίας. 63

5. Συμπέρασμα

Οι γκραμισιανές αναλύσεις για το ρόλο που παίζουν οι ιδεολογίες στην ηγεμονική συγκρότηση των κυρίαρχων τάξεων, κερδίζουν την βαθιά σημασία τους λόγω της ειδικής σχέσης η οποία υπάρχει μεταξύ ιδεολογίας και πραγματικότητας στον καπιταλιστικό σχηματισμό. Η σπουδαιότητα του ρόλου των διανοουμένων στους κρατικούς μηχανισμούς ηγεμονίας δεν ερμηνεύεται μονάχα από την ανάγκη αύξησης της παραγωγικότητας στην εργασία, η οποία εκφράζεται στην παιδαγωγική λειτουργία του σύγχρονου κεφαλαιοκρατικού κράτους. Ο ρόλος αυτός, μπορεί να ερμηνευθεί από τη λειτουργία των ιδεολογιών στη σχέση τους με το κράτος και τις υποτελείς τάξεις.

Από αυτή την πλευρά, είναι έκδηλο ότι ο Γκράμσι άνοιξε έναν νέο ορίζοντα για τη μαρξιστική θεώρηση της ομάδας των διανοουμένων, προσπαθώντας να καθορίσει την ομάδα αυτή μέσω μιας ανάλυσης της πνευματικής πρακτικής. Τόνισε τη σπουδαιότητα την οποία έχουν οι διαφωτιστικές και οι οργανικές πλευρές μιας τέτοιας πρακτικής. Με την ανάπτυξη της έννοιας της ηγεμονίας, επομένως, ο Γκράμσι ανοίγει επίσης ένα νέο δρόμο στο σοσιαλισμό. Η πολιτική του διδάσκει νέες μεθόδους και τακτικές για το Ι.Κ.Κ. το οποίο ιδρύθηκε πάνω στην αποδοχή του πλουραλισμού, στην πολιτική δημοκρατία, στο διάλογο μεταξύ διαφορετικών πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων και σε μια στρατηγική μεταρρυθμίσεων. Η γκραμισιανή έννοια της ηγεμονίας ωστόσο, δεν είναι άλλη από μια εννοιολόγηση της παρατήρησης ότι η υπεροχή μιας τάξης σε σχέση με άλλες βασίζεται στο στενό δεσμό της με τις πνευματικές και ηθικές σχέσεις, που επιτρέπουν την ανάδειξη μιας ηγεσίας και την αποδοχή της από τις μάζες.

Βασικός στόχος του προλεταριάτου είναι να διερευνήσει τη διαλεκτική σχέση της ιδεολογίας και της πραγματικότητας και να σχηματίσει το μπλόκ συμμαχίας, στη βάση μιας κουλτούρας και ιδεολογίας, που αντιτίθεται στον ηγεμονικό συνασπισμό. 64 Για τον Γκράμσι, «η φιλοσοφία της πράξης είχε δύο χρέη να εκτελέσει: να μάχεται τις νεότερες ιδεολογίες στην πιο εκλεπτυσμένη μορφή τους, με σκοπό να φανεί ικανή να αποτελέσει τη δική της ομάδα ανεξάρτητων διανοουμένων και να εκπαιδεύει τις λαϊκές μάζες, των οποίων η κουλτούρα ήταν μεσαιωνική». 65

Για τον Γκράμσι, η δημοκρατία είναι στενά δεμένη με την πρόοδο, και η πρόοδος συνίσταται στην ποσοτική και ποιοτική άθροιση των «περισσοτέρων και καλύτερων αποτελεσμάτων» 66 της δράσης όλων των μελών της κοινωνίας.

Όταν καλλιεργείται το έδαφος για να λειτουργεί η άμεση δημοκρατία σε όλες τις σφαίρες της κοινωνικής δράσης, η πορεία της κοινωνίας δεν μπορεί παρά να είναι προοδευτική.

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Εννοιολόγηση της θεωρίας του Γκράμσι για την Ηγεμονία και το Κράτος Γιώργος Σκουλάς

1. Γκράμσι Αντόνιο, Τετράδια της Φυλακής, Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci, ed. and trans. Quintin Hoare & G.N. Smith, International Publishers, New York 1971.
2. Πουλαντζάς Ν. Η Κρίση του Κράτους, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 22.
3. Νίκου Πουλαντζά, Φασισμός και Δικτατορία, Εκδόσεις Ολκός, Αθήνα 1970. Σ' αυτό το βιβλίο ο συγγραφέας κάνει μια εκτενή ανάλυση για τη φαλκίδευση, όπως την ονομάζει, του ρόλου της πάλης των τάξεων με αυτή την αντίληψη της Διεθνούς. Βλέπε σελ. 54.
4. Ίδιο, σελ. 55 "45" 57.
5. Λούξεμπουργκ Ρόζα, Μεταρρύθμιση ή Επανάσταση, Εκδόσεις Κορόντζη, Αθήνα, σελ. 66 "45" 67.
6. Γκράμσι Αντόνιο, Τετράδια της Φυλακής, όπ. παρ. σελίδες 46 "45" 47 (xIvi "45" xIvii).
7. Μάρξ Κ., The Holy Family, International Publishers, Moscow 1956.
8. Μάρξ Κ., Οι Ταξικοί Αγώνες στην Γαλλία, στο Marx "45" Engels, Selected Works, International Publishers, Moscow 1969, σελ. 244 "45" 52.
9. The Holy Family, όπ. παρ., σελ. 162 "45" 66.
10. Τετράδια της Φυλακής, όπ. παρ., σελ. 11.
11. Sassoon S. A., Gramsci's Politics, Croom Helm, London 1980, σελ. 142 "45" 46.
12. Sassoon S. A. Approaches to Gramsci, Winters & Readers, London 1982, σελ. 114.
13. Ίδιο, σελ. 113 "45" 114.
14. Τετράδια της Φυλακής, (Prison Notebooks), όπ. παρ., σελ. 55 "45" 58.
15. Φίορι Τζουζέπε, Αντόνιο Γκράμσι, η Ζωή Ενόχ Επαναστάτη, Εκδόσεις Οδυσσεύς, Αθήνα 1977, σελ. 271.
16. Carnoy Martin, The State and Political Theory, Princeton University Press, New Jersey 1984, σελ. 68 "45" 69.
17. «Τετράδια της Φυλακής», όπ. παρ., σελ. 59.
18. Ίδιο, σελ. 55 "45" 59. (Βλ. επίσης τη συλλογή κειμένων του Γκράμσι Risorgimento, Εκδόσεις Στοχαστής, Αθήνα 1987).
19. Ίδιο, σελ. 57.
20. Ίδιο, σελ. 60.
21. Sassoon, S. A., Gramsci's Politics, όπ. παρ., σελ. 136.
22. Ίδιο, σελ. 136 "45" 137.
23. Τετράδια της Φυλακής, όπ. π., σελ. 11 "45" 12.
24. Ίδιο, σελ. 7.
25. Ίδιο, σελ. 5.

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Εννοιολόγηση της θεωρίας του Γκράμσι για την Ηγεμονία και το Κράτος
Γιώργος Σκουλάς

26. Βάκκα Τζουζέπε, «Διανοούμενοι και η Μαρξιστική Θεωρία του Κράτους», στο Sassoon, Approaches "201", όπ. π. σελ. 62.
27. Ίδιο, σελ. 63.
28. Πουλιαντζής Ν., «Μαρξισμός και Επιστήμη», Β' Εβδομάδα Σύγχρονης Σκέψης, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1966.
29. Βάκκα Τζουζέπε, «Διανοούμενοι και Μαρξιστική Θεωρία του Κράτους» στο Sassoon, Approaches "201", όπ. π. σελ. 64.
30. Τετράδια της Φυλακής, όπ. π., σελ. 389 "45" 91.
31. Ίδιο, σελ. 155 "45" 57.
32. Ίδιο, σελ. 198 "45" 200 και 390 "45" 92.
33. Carnoy, The State and Political Theory, όπ. π., σελ. 71.
34. Ίδιο, σελ. 101. Βλέπε Ελληνική Έκδοση, Κράτος και Πολιτική Θεωρία, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1990, μετάφραση Σ. Παπαϊωάννου.
35. Τετράδια της Φυλακής, όπ. π., σελ. 419.
36. Ίδιο, σελ. 391 "45" 92.
37. Ίδιο, σελ. 388 "45" 89.
38. Ίδιο, σελ. 330.
39. Τετράδια της Φυλακής, όπ. π., σελ. 136 "45" 38.
40. Ίδιο, σελ. 132 "45" "45" 33.
41. Ίδιο, σελ. 129.
42. Ίδιο, σελ. 133 "45" 34.
43. Γκρούππι Λ., Η Έννοια της Ηγεμονίας στον Γκράμσι, όπ. π., σελ. 90.
44. Τετράδια της Φυλακής, όπ. π. σελ. 148 "45" 51.
45. Ίδιο, σελ. 152 "45" 53.
46. Ίδιο, σελ. 153.
47. Ίδιο, σελ. 238 "45" 39.
48. Bucí "45" Glucksmann Christin, «Γύρω από την Έννοια της Κρίσης του Κράτους και την Ιστορία της», στο Κρίση του Κράτους, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 59.
49. Adamson W., Hegemony and Revolution, University of California Press, Los Angeles 1980, σελ. 207.
50. Πουλιαντζής Ν., Για τον Γκράμσι, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1975, σελ. 17 "45" 22.
51. Τετράδια της Φυλακής, όπ. π., σελ. 210.

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Εννοιολόγηση της θεωρίας του Γκράμσι για την Ηγεμονία και το Κράτος
Γιώργος Σκουλάς

52. Ίδιο, σελ. 210 "45" 211.

53. Ίδιο, σελ. 211.

54. Γκρούπτι, Η Έννοια της Ηγεμονίας στον Γκράμσι, όπ. π., σελ. 88.

55. Τετράδια της Φυλακής, όπ. π., σελ. 182.

56. Γκράμσι Α., Τα Εργοστασιακά Συμβούλια και το Κράτος της Εργατικής Τάξης, Εκδόσεις Στοχαστής, Αθήνα 1985, σελ. 36 "45" 37, η πρώτη έκδοση έγινε το 1975.

57. Ίδιο, σελ. 37.

58. Ίδιο, σελ. 37.

59. Ίδιο, σελ. 37 "45" 38.

60. Ίδιο, σελ. 38.

61. Λένιν Β. Ι., Κράτος και Επανάσταση, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1982, σελ. 78 "45" 85.

62. Μπύσι "45" Γκλυκομάν Κριστίν, Ο Γκράμσι και το Κράτος, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1984, σελ. 222 "45" 231.

63. Pellicani Luciano, Gramsci. An Alternative, Hoover Inst. Press, Stanforth 1981, σελ. 28 "45" 34.

64. Τετράδια της Φυλακής, όπ. π. σελ. 232 και 387 "45" 392.

65. Ίδιο, σελ. 392.

66. Ίδιο, σελ. 357.